

(félsz) A bölcsészkar sok dologra megtanít, de arra biztosan, hogy szinte mindenről tudjunk beszélni, még akkor is, ha nem igazán vagyunk jártasak az adott témában. A felkérés, hogy kötetlenül, szívemhez legközelebb álló műről, ügyről, entitásról írjak esszét, felszabadítóan, majd, második körben, bénítóan hat. Kapásból tíz ötlet kergetőzik a fejemben, de egyiket sem tudom megfogni, mert a reflexió átcsap metareflexióba, és már nem is önjelölt témáimon gondolkodom, hanem olyan kérdéseket próbálok kikerülni, mint: biztos elég ütős lesz-e, amit majd választok? Nem lenne egyszerűbb, ha ki lenne jelölve számomra (megszokott és elvárt hierarchikus rendszer működés szerint) az elmélkedés tárgya? Honnan tudhatom, hogy ha privát meditációs objektumaim közül kiemelek egyet, az majd olvasóim számára is valamiféle (bármiféle!) relevanciával fog bírni? Kissé elhúzódozó lelki-szellemi vívódás után, egy váratlan pillanatban tudatosul bennem: ami meggátol a téma megtalálásában, az maga lesz a téma. Van egy olyan, még nem bizonyított elméletem, hogy ha egy ember érez valamit, azt valószínűleg mások is érzik, tehát hasznos lehet hangot adni annak a félelemnek és bizonytalanságnak, ami a választás előtt fészket rakott bennem. Túlságosan is, de nem alaptalanul.

(para/dox) Fennakadásom oka korántsem új keletű, de esetemben az elődöktől megörökölt dilemmákhoz még hozzájárul egy Y generációs konfliktuscsoomag is, amelynek hatására az eleve adott problémák még inkább felerősödnek. A választás nehézségeiről van szó, arról a döntésképtelenségről, amit a megannyi lehetőség láttán tapasztalunk. Ma már egyértelmű, hogy a fogyasztók számára felkínált alternatívák elburjánzása nem származik ad, hanem paralizál, azaz: az opciók száma egyenesen arányos a megbánással, amit az elmulasztott alkalmak mérlegetése ébreszt bennünk. Szabadságra vagyunk ítélve, mondja Sartre, és valóban: ennyire korlátozó talán soha nem volt a szabadság. Az egzisztencialisták szerint az identitás nem adva van, hanem konstruált, tehát választásaink függvényében teremődik meg és alakul (át). De a lehetőségek tengerében való eltévedés, annak a személyiségre tett hatása identitásképző-e, vagyis identitás-e a választás felelősségének kikerülése? Sartre egy diákja történetével példáz: a fiatal férfi nem tudja eldönteni, hogy magára maradt anyja mellett maradjon-e, vagy vonuljon hadseregbe, és harcoljon a németek ellen. A probléma itt morális természetű, a diák ezért érzelmeire hagyatkozik, vagyis bízik abban, hogy a rá- és megérzés, az intuíció képes megmutatni a (nem vallási értelemben vett) helyes utat. Sartre az érzelmek erejére, megbízhatóságára kérdez rá, majd azt mondja: az érzelem intenzitását csakis egy, az azt igazoló tett végrehajtása határozhatja meg. A fiú az anyjával marad, de Sartre szerint az ördögi kör nem semmisül meg. (Žižek a problémára a következő, vállaltan cinikus megoldást javasolja: az anyjának azt kellett volna mondania, hogy csatlakozik az Ellenálláshoz, az Ellenállásnak meg azt, hogy az anyjával marad, de valójában elvonul egy félreeső helyre, és onnan kezdve tanulmányaira összpontosít.)

Egy másik, kortárs megközelítést a problémának Barry Schwartz amerikai pszichológus adja, a 2004-ben megjelent, *The Paradox of Choice: Why More Is Less* című könyvében. Schwartz a fogyasztó szemszögéből figyeli a jelenséget, és a konzumtársadalom eltörölhetetlen hibájának tartja az alternatívák megsokszorozódását.¹ Schwartz szerint téves elképzelés az, hogy az általános (társadalmi) jóléthez az egyén szabadságának kiterjesztése vezet.² Mármost ez a fajta önállóság, amely az individuumra hárul, azzal a következménnyel jár, hogy a választás terhe, felelőssége a jobban informált emberekről (például orvos) a tudatlanabbakra (például páciens) tevődik át, és ez ritkán szerencsés dolog. De vegyünk egy konkrét példát: a végzős diák fontos döntés előtt áll, ugyanis egyetemet kell választania. Eljut hozzá egy-két kihagyásos szerkezetű, szinte balladai egyetemi kalauz, miközben szűk baráti körben már kérdezősködik arról, hogy XY szak miből is áll, majd másod-, harmadkézből kapott infóval a tarsolyában leteszi a voksát. A felsősök anekdotáiból és a kari honlapról összeszedett, kecsegtető-hívogató ismertetőkből olyan elvárások születnek meg benne, melyeknek kevés valóság alapjuk van. Az első félév eksztázisa (amelyhez nagymértékben más faktorok is hozzájárulnak) hamar elmúlik, a tökéletes döntés illúziója megsemmisül. Nem csoda, hogy sokan az első vizsgaidőszak előtt otthagyták a választott szakot. Akik viszont maradnak, a második év alatt mintha kényszerből ülnének be újra és újra az órára (nem mindenki, de aránytalanul sokan). Valamilyen, ismét elvárásokon alapuló, de nem produktív reménykedés szellemében. Schwartz ezekben a valószerűtlen elvárásokban látja a boldogtalanság örök csíráját:³ a rengeteg opció közül valamelyiknek tökéletesnek kell lennie, és amikor ez a feltétel nem teljesül, egyből az egykor rendelkezésünkre álló, de elszalasztott lehetőségekre gondolunk, amelyek kilátástalanságunkban rögtön sokkal vonzóbbnak tűnnek, mint a tényleges választás pillanatában. (Három kedvcsináló a témában: Virginia Woolf *Professions for Women* című esszéje, Sylvia Plath füge-hasonlata *Az üvegburában*,⁴ Turi Tímea *Nem romantika* című verse.⁵)

(iSkola) Mit tesz az egyetem annak érdekében, hogy megerősítsen választásunk létjogosultságában? Az a lexikális félelem (a Nádasdy-féle lexikális vágy helyett), ami témám leszögezések hatalmába kerített, az egyetem falai között napról napra nő. Két példát mondanék a jelenség létezésének bizonyítására. Az egyetem mint intézet elsődlegesen a szemináriumok keretén belül biztosít nagyobb teret, szabadságot a hallgató személyes-tudományos megnyilvánulásainak. Rengetegszer, akár vitaindítóként, akár résztvevőként szembesülök azzal, hogy a legnyitottabb, legkevésbé anyaghoz kötött kérdésekre sem születik válasz. Milyen folyamatok mennek végbe abban a diákban, aki képtelen arra a kérdésre válaszolni, hogy mit olvasott utoljára, vagy írt-e valaha naplót, blogot, voltak-e szépirodalmi próbálkozásai? Miért tartózkodunk, miért nem szólalunk meg, miért kerüljük ki az olyan válaszokat, amelyek valójában rólunk szólnak, és termékeny beszélgetéseknek, vitáknak lehetnének kiindulópontjai? A második példám ugyancsak a néma gyereke: szakkollégiumi felvételi kapcsán arról beszélgetünk leendő tutorainkkal, hogy miért (csak most) jelentkezzünk a műhelyekbe. Körbe megyünk, tehát válaszolni kötelező, a felelet pedig egyszerre ismerős és ijesztő: eddig nem volt merszem; félttem, hogy nem vagyok eléggé felkészült; nem tudtam eldönteni, hogy mi érdekel, talán a műhelyek segítenek, és így tovább. A szemináriumnak, és lényegében az egyetemnek nem az lenne a célja, hogy hangot adjon hallgatóinak, tehát azokat passzív szerepük-ből valahogy aktívá, beszélővé tegye – hogy ne mondjam, avassa? Milyen élmények vezethettek odáig, hogy mindaddig nem csatlakozunk a diskurzushoz, amíg felkészültnek nem érezzük magunkat? Valószínűleg a nem arra gondolt a költő típusú megjegyzések nem segítettek bennünket a véleményformálás művészetének elsajátításában. Szeretnénk úgy megszólalni, hogy ne kelljen tíz elméletre, tíz idézetre, tíz nagyon fontos névre hivatkozva alátámasztani meglátásainkat. De nem akarok újjal mutogatni, bűnbakot keresni, jobb lenne inkább, ha már felismertük, orvosolni a problémát. Ha egy diák felkészületlenül érzi magát, emiatt hallgat és várja a megfelelő pillanatot, feltehetőleg sosem fog rájönni, hogy mikor lesz eléggé tájékozott ahhoz, hogy a tanárnak méltó partnerévé, a párbeszéd egyenjogú résztvevőjévé váljon. Mert egyszer csak meg kell szólalni. Sokak számára sajnos az első hangos szó egyben (a hároméves alapképzés struktúráját nézve) az utolsó is, vagyis egybeesik a szakdolgozat védésével. És az azért egy kicsit késő.

Szótlanágunk ironikus, mert valójában soha nem álltunk ennyire közel tanárainkhoz. A közösségi médiák térhódítására gondolok

most, vagyis arra, hogy (látszólag) megbomlott a régi, hierarchikus, egyoldalú kommunikáció, mintha közelebb lennénk a tantermi demokráciához. De, úgy tűnik, csak látszólag. Az informális hangvételű e-mailek, a lájkolt és megosztott Facebook-státusok, egyáltalán a tény, hogy tanárainkkal barátok lehetünk a virtuális világban, azt sugallhatná, hogy a tisztes távolság márpedig felszámolódtott. Az a közvetlenség, amely tanáraink (magán)életébe enged belátást (és vice versa), miért nem alakul áll egy szakmai, azaz egyetemi, azaz nem virtuális, hanem valóságos közeledéssé? Hiába lájkolom rendszeresen kedvenc tanárnóm fotóit, ha az óráján nem vagyok hajlandó bekapcsolódni. Viszont, mielőtt túzásokba esnék, hamar elmondom a kedvenc részemet ebben az egészben: az irodalomóra virtuális folytatása. Amit nem mondunk el órán, valahogy mégis kikívánczozik, és ez sokszor a Facebookon történik, idézetek és hozzászólások formájában. De ismét marad a kérdés: miért nem tudjuk bevonni a tanárt, vagy miért nem tud ő bevonni minket? Miért csak virtuális talajban tud gyökeret eresztetni a vita? Az ilyen szintű digitalizál(ó)dás is Y generációs probléma, és a dolog ennél már csak rosszabb lesz: a '94–'96 után született fiatalok alkotta Z generáció még a miénknél is sokkal, de sokkal digitálisabb. Ők a dotcom gyerekek.

Visszatérve a diákok elvárásaira: mind arra vágyunk, hogy olyan tanáraink legyenek, mint John Keating a Holt költők társaságában. Jöjjön be Robin Williams az órára, állítson fel a padokra, mozgasson meg, inspiráljon, kiáltuk közösen, hogy Carpe diem!, élj a mánk, de ha ez nem történik meg, akkor szépen belesüllyedünk a semmittevésbe, és még azért sem olvassuk el vizsgára a regényt, csak a tartalmát.

Mivel elképzeléseink nem valósulnak meg, az egyetem, az a három év az életünkből, nem-helyé változik. Kissé sarkított, talán torzított újraértelmezése ez Augé non-lieu fogalmának, beismerem. Augé szerint a helyhez kötődünk, annak története, személyiségformáló szerepe van. Hely-e mostanság az egyetem? Nem tudom. Számomra sokszor inkább nem-hely: az ideiglenes tartózkodás tere, ami után következik majd a Nagybetűs. De próbálkozzunk meg Peter Jones ugyancsak építészeti terminusaival: a hely (place) számunkra fontos tér, ahol több időt töltünk, viszonyulásunk pozitív, a tapasztalat kellemes. A kapocs (link) ezzel szemben leküzdendő akadály, időbeli veszteség, legfőbb célja az, hogy megkönnyítse a mozgást, összekösse életünk helyeit, de ne váljon zavaró tényezővé. Hely vagy kapocs az egyetem?

(coming out) Tavaly novemberben egy izgalmas irodalmi coming out-nak lehettünk tanúi: öt évre a botrányos Édeskevés megjelenése után kiderült, hogy ki valójában Spiegelmann Laura, pontosabban, ki áll az álnév mögött. Az előbújás diszkrét volt, annyiban merült ki, hogy k. kabai Ióránt új kötetének, az Avasi keserű hátsó fülén megjelent a 2008-as magvetős kötet is a publikációs listán.⁶ A diskurzus azóta már beindult, a kötet szerkesztője, Király Levente valamint a sokak által Laurának gondolt Garaczi László is megszólalt az ügyben,⁷ de már olyan elmélet is született, hogy Spiegelmann-t igazándiból Bartis Attila „működtette”.⁸ A SL-ügy több értelemben is elgondolkodtató, hasznos kérdéseket vetett fel (női–férfi írásmód sajátossága, feminista kritika, virtuális szerző stb.), de én egy olyan vonatkozását szeretném kiemelni, ami kapcsolódik az eddig tárgyalt témához. Ez pedig az anonimitás, majd annak az esetleges, de nem szükségszerű felfedése. Az irodalomtörténet, mint tudjuk, tele van hasonló történetekkel, magyar nyelvterületen Weöres, Esterházy, Parti Nagy neve rögtön beugrik. SL esetében talán az a legvonzóbb, ahogyan a személyes blog szövegei elhagyják az egyszerre megbízhatatlan és védelmet nyújtó virtuális világot, kiválnak a világhálóból, és papírfomat öltenek.⁹ Bár ez a szembeállítás (internetes vs. nyomtatott szöveg) is a médiumok közötti alá-fölérendeltséget sejteti, most tekintsünk el ettől. Oda akarok ugyanis kilyukadni, hogy pontosan a névtelenség, az arcnélküliség szabadíthatná fel azokat, akik még nem tudnak–mernek megszólalni (bár kétkem, hogy kabai esetében erről lett volna szó, a történetben sokkal hangsúlyosabb a játék gesztusa). Az internet remek gyarkorlófüzet lehet, ha megtanuljuk javunkra felhasználni. Vagy túlságosan cinikus ajánlat ez? A „virtuálisban” kipróbálni azt, amit a „valóságban” (még) nem merünk? Valahol el kell kezdenünk, az előbújás elkerülhetetlen. Meg kell szólalni.

És aztán megszólalunk. És vagy jó lesz/jót tesz az nekünk, vagy nem. Pozitív élmény az, ha az emberfia–emberlány, a maga tizenkilenc éves hamvasságával feliratkozik a slam poetry open mic estjére, aztán három és fél percben elmond pár dolgot, amire addig talán nem volt alkalma. Bár ő áll a színpadon, a véleménynyilvánítás demokratikus, a közönség befűtül, hujjog, tapsol vagy kiáltva lelkenedik – amit a performansz éppen előhív belőle.¹⁰ Negatív élmény az, ha az emberfia–emberlány, a maga tizenkilenc éves hamvasságával elmegy egy, múltbéli sikereire hivatkozó, ma már minőségében jelentősen csökkent irodalmi körre, ahol azt tanácsolják neki, hogy öt év múlva próbálkozzon újra, mert jelenlegi tapasztalatlansága égbekiáltó, mondanivalója nem releváns. Szó bennszakad, hang fennakad, az ősz bárd kifejti, mit miért ne.

Pedig miért ne?

JEGYZETEK

1 Simányi Léna ellenpéldájában Giddens-et idézi: „Szerinte a fogyasztók nem szembesülnek végtelen számú választással, sokkal inkább identitás-alternatívákkal, amelyek mesterségesen kialakított életstílusok formájában jelennek meg. Egy adott életstílus alatt Giddens bizonyos javak birtoklását, véleményeket, attitűdöket, viselkedéseket ért, melyek értékdimenziók szerint szerveződnek egy »csomagba«.” In: Simányi Léna: Bevezetés a fogyasztói társadalom elméletébe. Replika, 2005, 51–52, 174.

2 Schwartz 2007-ben tartott TED-es előadásában a könyv fő gondolati vonalát ismerteti: <http://www.youtube.com/watch?v=VO6XEQlsCoM>

3 2013 őszén jelent meg egy remek cikk, amely az elkényeztetett Y generáció boldogtalanságát ugyancsak a hatalmas elvárásoknak tulajdonítja: http://www.huffingtonpost.com/wait-but-why/generation-y-unhappy_b_3930620.html

4 Az idézet illusztrációja: <http://imgur.com/gallery/cMDjmNG>

5 „Nem az hiányzik, ami voltam, hanem a számtalan lehetőség / egyidejűsége.” <http://www.litera.hu/hirek/turi-timea-jonnek-az-osszes-ferfiak>

6 Interjú a szerzővel a Literán: <http://www.litera.hu/hirek/interju-kabai-loranttal-spiegelmann-laurarol>

7 <http://www.litera.hu/hirek/milyen-bizonytalan-szerzo-iroi-nev-es-mu-viszonya>

8 <http://www.litera.hu/hirek/laura-nyomaban>

9 A szóban forgó blogbejegyzések 2007-ben születtek, a kötet pedig 2008-ban jelent meg. Ugyancsak 2007-ben zajlott a Kritikavita, ami az internetes és írott sajtóban megjelenő kritikák oppozíciójáról, ennek felfüggeszt(het)éséről szólt.

10 Simon Márton a jelenleg folyó slam-kritika kapcsán így fogalmaz: „...ha egy slammer kiáll a közönség elé, nincs közte és a befogadó között semmilyen akadály, képernyő, papír, egy átfutási idő vagy egy döglődő folyóirat-kultúra.”

http://magyarnarancs.hu/daruma_park/felutes-87718/

Kategoria: Sétatér
Denumire autor: Kovács Bea
Látó Szépirodalmi Folyóirat